

A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI ETNOREGIONÁLIS PÁRTOK TIPOLOGIÁJA*

Baranyai Nóra

(KRTK Regionális Kutatások Intézete)

*A tanulmány beérkezett: 2023. április 30., opponálás: 2023. május 4. – 2023. május 24.,
véglegesítés: 2023. július 7.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Az etnoregionális pártok törekvésein, a megfogalmazott célok különbségein alapuló tipológiák megalkotásának Nyugat-Európában évtizedes hagyományai vannak. A kelet-közép-európai térség etnikai, etnoregionális szervezeteiről ilyen összegző munkák a rendszerváltozás óta eltelt három évtized során alig születtek. Szinte közvetlenül a demokratikus átalakulás után, a nemzeti és etnikai identitások (újja)éledésének, valamint a kulturális és területi igények megfogalmazásának időszakában a térség etnikai mozgalmait Janusz Bugajski rendezte típusokba. A kialakított kategóriák – kulturális megújulás, politikai autonomizmus, területi önrendelkezés, szeparatizmus, irredentizmus – felülvizsgálatára, a szervezetek céljainak újbóli értékelésére mindezidáig nem került sor. Jelen tanulmány az egyik legfrissebb, a korábbi munkákat szintetizáló nyugat-európai tipológia adaptálásával, a szervezetek alapdokumentumaiban megfogalmazott céljainak vizsgálata alapján a kelet-közép-európai etnoregionális pártok típusainak meghatározására tesz kísérletet.

Kulcsszavak: etnoregionális párt ■ tipológia ■ párttípusok ■ Kelet-Közép-Európa

Az etnoregionális pártok létének, elnevezésének és szerepének elfogadottsága egyre nő a politikatudományban, s nyugat-európai jelenlétük mellett kelet-közép-európai megjelenésük és jelentőségük is egyre kevésbé vitatható. Igaz, ezek a pártok Nyugat-Európában is jellemzően egyenetlenül oszlanak meg az államok között, s noha fontos szereplői a politikai- és pártrendszereknek, legtöbbször csak szubnacionális szinten válnak jelentős tényezővé (Enyedi-Körösényi, 2001; Mysliwiec, 2016). Bár a kelet-közép-európai térség pártjait a leggyakrabban ‘kisebbségi pártként’ emlegeti a szakirodalom (Szócsik-Zuber, 2012a), a tanulmány a nyugat-európai pártokra kidolgozott definíciót (Müller-

* A tanulmány az NKFIH által támogatott „A kelet-közép-európai etnoregionális pártok fő vonásai és tipológiája” című kutatás része. A PD120953 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a PD16 pályázati program finanszírozásában valósul meg.

Rommel, 1998; De Winter, 2001) elfogadva és alkalmazva az etnoregionális párt kifejezést használja.

A pártok csoportokba rendezésének igénye az 1980-as években jelent meg Nyugat-Európában (Miodownik–Cartrite, 2006), a tipológiák kialakítása genetikus módszeren, behaviorális megközelítésen, valamint diskurzusorientált eljáráson (Mair–Mudde, 1998; Szász, 2006) egyaránt alapulhat. Az etnoregionális pártok meghatározásának kiindulópontjaként a szerzők rendszerint a klaszszikus törésvonal-elméletet jelölték meg, így a pártok és pártrendszerek összehasonlíthatósága érdekében kialakított pártcsaládok meghatározásakor rendszerint Lipset és Rokkan (1967) elméletére támaszkodtak. Seiler és von Beyme egyaránt a társadalmi törésvonalak segítségével alkották meg (egymástól egyébként lényegesen eltérő) tipológiáikat. Seiler (1982) a klasszikus négy törésvonal két (funkcionális és területi-kulturális) tengelyre illesztése mentén meghatározott ellentétpárok formájában alakított ki pártcsaládokat. Von Beyme (1985) szintén a szervezetek létrejöttének társadalmi körülményei alapján rendezte tíz csoportba a pártokat. A kidolgozott tipológiák alapvetően a nyugat-európai pártok jellegzetességein alapultak, így alkalmazhatóságuk földrajzilag korlátozott volt (Szász, 2006), azonban némi módosítással a demokratikus átmeneteket követően a kelet-közép-európai térségre is adaptálhatóvá váltak.

Európa különböző térségeinek eltérő fejlődése régóta foglalkoztatja a társadalomtudomány művelőit. A nyugati, keleti és a két térség között elterülő, jelen tanulmányban Kelet-Közép-Európának nevezett régiók állam- és nemzetfejlődését történeti mélységeiben is elemezte Bibó (1946), valamint az ő nyomdokain haladva Szűcs (1981). Az e művekben kimutatott időbeli megkésetttség, az intézmények és társadalmi jegyek eltorzult és módosult megjelenése fontos hívószava a térség gazdaság-, történet-, társadalom- és politikatudományi elemzéseinek (Berend T.–Ránki, 1982; Hajdú, 2008; Halász, 2014; Pók, 2015). Az államszocializmus átmenetileg ismét a nyugatitól eltérő fejlődési pályára állította a kelet-közép-európai államokat. Noha a több mint négy évtizedes időszakban a meghatározó internacionalista ideológia szándékai szerint a nemzet, etnikum jelentősége visszaszorult, átrendeződött és feloldódott (volna) az osztályok közötti viszonyrendszerekben, a számos esetben érvényesülő állami diszkrimináció, illetve erőltetett és erőszakos asszimiláció konzerválta az etnikai törésvonalakat. A rendszerváltozás után von Beyme (1996) megállapította, hogy bár a társadalmi konfliktusokat meghatározó tényezők lényegesen nem térnek el a nyugati társadalmakban tapasztaltaktól, az államszocialista időszak némiképp átrendezte azokat, s új, nyugaton ismeretlen törésvonalakat is kialakított a térségben. A rendszerváltozáskor felszabaduló energiák ugyanakkor képesek voltak reaktiválni a korábbi törésvonalakat, s ezek mentén az identitásokat is, így valószínűnek tűnt, hogy a demok-

rácia megszilárdulásával párhuzamosan a térség átveszi a nyugati mintákat, noha a régióban a nyugati államok rendezőelveinek (jogállam, nemzeti állam, demokratikus állam, jóléti állam) egyensúlya nem érvényesült. A megfogalmazott különbségek és kritikák mentén von Beyme kialakította a kelet-közép-európai pártokra érvényes kategóriákat, a reformkommunisták, fórum pártok, kereszténydemokraták, liberálisok, szociáldemokraták, agrár-, valamint ökológiai pártok mellett e térségben is elkülönítve a regionális és etnikai pártok családját.

A pártcsaládok lehatárolását, s különösen az etnikai és regionális pártok önálló pártcsaládként való meghatározását nem övezi tudományos konszenzus, jóllehet, nem von Beyme az egyetlen, aki ezt a kategóriát elkülönítette. Lipset és Rokkan (1967), Rokkan (1970), majd Rokkan és Urwin (1982) a centrum–periféria-törésvonal mentén kialakuló periferikus mozgalmakat említ, míg Seiler (1985) a periféria érdekeit képviselő pártokról beszél. Jelen folyóirat hasábjain (Politikatudományi Szemle, 1995/1-2. szám) is fellángolt már a vita az etnikai pártok létjogosultságáról, értelméről. Az ellenük felhozott érvek között szerepel (Gombár, 1994; Gunther–Diamond, 2003; Pap, 1999), hogy (esetleges) parlamenti képviseletük ellenére nem csökkennek a társadalmi konfliktusok, sőt, döntéshozatali részvételükkel még növelik is a lehetséges konfliktusfelületeket. Alapvető jellegzetességük, hogy nem illenek a modern pártok sorába, s minthogy sosem tudják, nem is kívánják az egész társadalmat, csak annak egy szeletét képviselni, „deklaratív és valóságosan a maguk választotta partikularitásba záródnak [...], nem számíthatnak osztársadalmi érvényű elfogadottságra” (Gombár, 1994: 106–107). Mások a pártcsaládként való meghatározást vitatják, rámutatva, hogy ezek a pártok ideológiailag rendkívül sokszínűek (Strmiska, 2002), így egy alapvetően a világnézetet kategóriaképző ismérvvé tevő csoportosításban kevésbé értelmezhetőek önálló kategóriaként. Egyes kritikusok még azt is felvetik, hogy célszerűbb lenne ezt a pártcsaládot felosztani, és az ideológiájuknak megfelelő kategóriába besorolni (Mair–Mudde, 1998). Az ideológiai sokszínűséget jól példázza az egyes pártok Európai Parlamentben elfoglalt helye. Noha van olyan formáció, amely kifejezetten ezeknek a pártoknak az összefogására alakult (EFA), a jelentősebb pártok inkább ideológiai alapon választottak frakciót,¹ s váltak a Néppárt (RMDSZ), az ALDE, most Renew (Mozgalom a Jogokért és a Szabadságokért) vagy a ECR (Litvániai Lengyelek Választási Akciója – Keresztény Családok Szövetsége) parlamenti csoportjának részévé. A pártcsaládba tartozó szervezeteknek az a jellegzetessége, hogy mindig egy rész képviseletére vállalkoznak, s hogy soha nem válhatnak az egész képviselőivé, az ideológiai ellentéteket felülíró, közösnek tekinthető, fontos vonás. Erre utalhat Miodownik és Cartrite (2006) is, amikor azt írják, hogy bár az etnikai és regionális pártok logikája eltér más pártcsaládokétól, mégis koherens csoportot alkotnak.

A szakirodalom által legitimált és így elfogadott önálló etnikai és regionális pártcsalád már nevében is utal a sokszínűségére és (legalább) két alcsoport létezésére. Az etnikai és regionális pártok alapvetően különböznek egymástól, hiszen teljesen más alapokon szerveződnek. A két halmaz metszetében helyezkednek el az etnoregionális pártok, amelyek az etnikai és regionális pártok lényeges jellemzőit egyesítik.

ELMÉLETI KERETEK

Az etnoregionális pártok fogalma ma már kellőképpen definiált, létezésük és jelentőségük Kelet-Közép-Európában is egyre kevésbé vitatható. Ennek ellenére érdemes röviden áttekinteni a pártcsalád tiszta típusainak meghatározásait is, különösen azért, mert e térségben mind etnikai pártra (pl. Harmónia Szociáldemokrata Párt, Saskana), mind regionális pártra (pl. Isztriai Demokratikus Gyűlés, IDS; Sziléziai Regionális Párt, SPR) találunk példát. Az etnikai pártok elméleti megközelítéseit, definíciós lehetőségeit – kitérve a regionális, etnoregionális pártok fogalmaira is – kimerítően tárgyalta Salat és Székely (2018), így e fejezet csak a leginkább elfogadott meghatározásokra és jellegzetességekre tér ki.

Az etnikai csoportok fogalmával (Weber, 1921; Horowitz, 1985) és az etnikai mobilizáció okaival (Deutsch, 1966; Olzak, 1983), valamint az etnikai pártok definíciójával kapcsolatban terjedelmes szakirodalom áll rendelkezésre. Az *etnikai párt* egy vagy több etnikai csoport érdekeit képviseli, miközben kizár másokat, és ez a képviselő a szervezet mobilizációs stratégiájának központi eleme (Bugajski, 1994; Chandra, 2011; Chandra–Metz, 2002). Bár Horowitz (1985) azt állítja, hogy az etnikai pártot a támogatói bázisa alapján lehet azonosítani, Chandra (2011) szerint több mutató (pl. név, kampányüzenet, képviselt témák, támogatói bázis, vezetés) együttes vizsgálata szükséges ahhoz, hogy egy pártot etnikainak lehessen nevezni. A *regionális pártok* az állam egy szűkebb területével azonosulnak, és kizárólag annak érdekeit védik és képviselik (Masseti–Shakel, 2020; Raos, 2011; van Houten, 2007). Urwin (1982) szerint a regionális pártok egyetlen közös vonása a (nem állami szintű) területi identitás, miközben gazdaság- és szociálpolitikai elképzeléseikben már kevés a hasonlóság.

A regionális és etnikai párttípusok elkülönítése, földrajzi elhelyezkedés szerinti megkülönböztetése egyértelműnek és egyszerűnek tűnhet. A regionális pártok esetében a terület, míg az etnikai pártok esetében az etnikai hovatartozás az elsődleges tényező, és (természetesen kivételekkel) az előbbi inkább Nyugat-Európában, míg az utóbbi inkább Kelet-Közép-Európában jellemző (Bakk–Székely, 2012; Massetti–Shakel, 2020). A valóság a fentieknél

összetettebb, mivel számos regionális pártnak van etnikai dimenziója és számos etnikai közösség él földrajzilag koncentráltan egy-egy régióban. E tanulmány kiindulópontja ezért az, hogy az etnoregionális pártok az etnikai és a regionális pártok halmazainak metszetében található és nem csupán a regionális pártok egy alcsoportját alkotják (lásd Strmiska, 2002).

Az etnoregionális pártok meghatározására számos kísérlet irányult, jóllehet maga az „etnoregionális” kifejezés sem általános. A szakirodalomban számos fogalommal találkozhatunk (ld. Salat–Székely, 2018; Hepburn, 2009), minthogy minden szerző az általa fontosnak vélt mozzanatot/jellegzetességet hangsúlyozza. Az elnevezések sokfélesége ellenére a lehatárolt pártok köre azonban legtöbbször megegyezik. Rokkan és Urwin (1982) definíciója alátámasztja az etnikai és regionális pártok halmazmetszetének elméletét; megfogalmazásukban az etnoregionális pártok olyan területekkel és csoportokkal azonosulnak, illetve képviselik azokat a központi kormányokkal szemben, amelyek nem azonosak az államhatárok által lehatárolt térrel és a nemzeti közösséggel. Hasonlóképpen Türsan (1998) is a két, egymással összefüggő dimenziót hangsúlyozza, amikor az etnoregionális pártokat az etnikai különálláson és a területi követeléseken alapuló nacionalizmus támogatójaként határozza meg.

Az etnoregionális csoportok közös jellemzőiként számos szerző a szervezetek által elérni kívánt célokat azonosítja. A legszélesebb körben elfogadott definíció Müller-Rommel (1998: 19.) nevéhez fűződik, aki az etnoregionális pártot olyan szervezatként határozza meg, amely földrajzilag koncentrált periférikus kisebbségek törekvéseire hivatkozva, a nemzetállam működési rendjének, esetenként demokratikus rendjének megváltoztatásával követeli kulturális identitása elismerését. De Winter (2001: 4.) ezt a meghatározást egészíti ki azzal, hogy az etnoregionális párt célja a politikai rendszer hatalmi struktúrájának átszervezése, a régió bizonyos fokú önkormányzatiságának megteremtése, ami a kulturális protekcionizmustól egészen a szeparatizmusig terjedhet. Ez utóbbi megállapítás már magában foglalja és előrevetíti a szervezetek céljai szerinti tipológiák felállításának lehetőségét és igényét.

ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

A vizsgálat során Kelet-Közép-Európa etnoregionális pártjainak tipológiája készült el a pártok által meghatározott célok, törekvések alapján. A kutatásba a politikai értelemben vett Kelet-Közép-Európa országai,² azaz az államszocializmusból az 1990-es évek elején demokratizálódó, illetve az azok területén megalakult/függetlenedett államok kerültek, kivéve a Független Államok Szövetségének jelenlegi tagjait. Az alapsokaságot tekintve, nemcsak a jogi érte-

leben vett pártok kerültek a vizsgálatba, hanem a pártok minimáldefinícióját alkalmazva mindazon szervezetek, amelyek valamely választáson jelölteket vagy listát állítanak (Sartori, 1976: 63.), függetlenül szervezeti formájuktól.

Az etnoregionális pártok vizsgálatát megelőző lépésként az általuk képviselt etnoregionális közösségek beazonosítására volt szükség. Kelet-Közép-Európában számtalan etnikai kisebbség él, azonban jelentős részük egy, vagy akár több ország területén szétszórtan helyezkedik el, s nem alkot egybefüggő etnikai tömböt. A kutatás megvalósíthatósága érdekében elsőként a térség etnoregionális közösségeinek meghatározására volt szükség. A feladat korántsem volt egyszerű, hiszen nincs más forrás, mint a joggal vitatott megbízhatóságú, bizonytalan eredményeket közreadó népszámlálási adatbázisok. Az államok különböző időpontokban, más időközönként tartják meg cenzusaikat, eltérő részletzettséggel közlik azok adatait, ráadásul az etnikai identitás feljegyzésére, önálló szerepeltetésére sincs feltétlenül mód vagy egyéni szándék. A problémát tovább bonyolítja egy-egy konkrét konfliktus mentén, tiltakozásként meghirdetett etnikai bojkott. Jelenleg még csak néhány állam alkalmazza a regiszteralapú népszámlálást, ez azonban már a következő alkalommal általánossá válhat, így az érzékeny, egyéni bevalláson alapuló identitások megismerhetőségének e forrása is megszűnik (a népszámlálási problematikáról bővebben lásd Kapitány, 2015).

A népszámlálásokból származó eredmények tehát csak kellő óvatossággal használhatók, ám mivel nincs más és biztosabb kapaszkodó, ez az adatgyűjtés vált az etnoregionális közösségek meghatározásának alapjává. A lehatárolás a lehető legmegengedőbb módon történt, azaz (1) figyelmen kívül hagyta a közösség státuszát (közösség elismertsége, kisebbségi kategória típusa), (2) nem határozott meg előzetesen a csoport méretére vonatkozó alsó határt, (3) nem határozott meg előzetesen a területi koncentráció mértékére vonatkozó alsó határt, és (4) az etnoregionális csoport ezen jellegzetességeit a hozzá legjobban igazodó, esetenként közigazgatási határokat átlépő területi léptékben vizsgálta. Fontos ugyanakkor leszögezni, hogy a kutatás kizárólag a történelmi etnoregionális közösségekre irányult, azaz az elmúlt évtizedek migráncsoportjai nem kerültek be a vizsgálatba. Az ismertetett szempontok mentén, s az egyes népszámlálási adatbázisok által nyújtott lehetőségek alapján összesen 17 kelet-közép-európai államban³ 104 etnoregionális közösség lehatárolására nyílt lehetőség (1. ábra).

1. ábra. *Etnoregionális* közösségek elhelyezkedése Kelet-Közép-Európa NUTS 3 régióiban.
 Forrás: népszámlálási adatok alapján a szerző szerkesztése

Az etnoregionális közösségek azonban nem szükségszerűen rendelkeznek politikai képviselettel, illetve a választásokon való megmérettetés igényével (Chandra, 2011; Urwin, 1982), választhatják az érdekérvényesítés más formáját, illetve lehetnek politikai értelemben teljesen szervezetlenek is. A pártokról korábban elfogadott definíciónak – bármely, választáson induló szervezet – megfelelően a választási adatok áttekintése nemcsak az országos (parlamenti, elnöki), hanem lehetőség szerint az alacsonyabb területi szinteken is szüksé-

ges volt. Ezt követte a pártok honlapjainak felkutatása és vizsgálata, ami szükséges, de nem elégséges feltétele volt a vizsgálatban való részvételnek. A honlapok a legtöbb esetben tartalmazzák a pártok működésének alapjait lefektető alapszabályt, és ezeken a felületeken tüntetik fel valamilyen formában a szervezetek főbb céljait is. Ez utóbbiakat a legtöbb esetben tartalmazza a pártok politikai programja, keretprogramja, választási programja, de előfordulhat az is, hogy ezek hiányában a honlapok egyéb rovataiban („célkitűzéseink”, „rólunk”) található részletesebb információk. Napjainkra azonban a politikai kommunikációt és a választókkal való kapcsolattartást egyre inkább a közösségi média felületeire helyezték át a pártok (is), s ilyen esetekben előfordul, hogy a honlapot elhanyagolják, ritkábban frissítik, vagy némely esetben akár meg is szüntetik. Elérhető dokumentumok hiányában ezek a pártok – hiába tartoztak esetleg politikai értelemben a relevánsabb szervezetek közé – nem váltak a kutatás részévé. A fenti szempontok szerint egy olyan lista összeállítására nyílt lehetőség, amely összesen 15 államban⁴ 131 etnoregionális pártot tartalmaz, s ezek közül 92 szervezetet lehetett a tipológiába beilleszteni. A végleges létszámra nemcsak az volt hatással, hogy egyes közösségek képvisellete érdekében nem alakultak politikai szervezetek, hanem az is, hogy bizonyos esetekben több ilyen párt is létrejött. Viszonylag gyakori – s különösen a nagyobb létszámú csoportok esetében –, hogy a közösséget egynél több szervezet képviseli, esetenként alapvetően más célokat megfogalmazva (Schrijver, 2006).

A tanulmányban közzéadott tipológia az etnoregionális pártok szervezeti dokumentumainak elemzésén, az azokban megfogalmazott célkitűzéseken alapul. A választott módszertan miatt természetesen fennáll a téves besorolás lehetősége, hiszen egy párt nem feltétlenül rögzít(het)j dokumentumaiban a legradikálisabb törekvéseit. A kutatás későbbi fázisaiban ezek az esetleges hibák feloldhatók, minthogy az egyes pártok céljai egyéb forrásokból (szakirodalom, sajtó) származó információkkal kiegészíthetők, korrigálhatók. A tipológiába minden etnoregionális párt a „legmagasabb szintű” igény alapján került be, azaz egy olyan szervezet, amely a közösség jogi elismeréséért és az ország föderalizációjáért is küzd, a föderalista altípusba tartozik.

AZ ETNIKAI ÉS REGIONÁLIS PÁRTCSALÁDON BELÜLI TIPOLÓGIÁK

A pártcsaládokra, így az etnoregionális pártokra kidolgozott tipológiák általában a nyugat-európai szervezetek jellegzetességein alapulnak. Az egyetlen, az egész kelet-közép-európai térséget átfogó, az etnikai pártok és szervezetek törekvéseit összegző tipológiát Bugajski dolgozta ki az 1990-es évek közepén. Alapművében (Bugajski, 1994) az etnikai politizálás öt szakaszát különböztette meg: kulturális megújulás, politikai autonómia, területi öngazgatás, szepa-

ratizmus és irredentizmus. A *kulturális megújulás* a kis lélekszámú, szétszórtan élő etnikai, vallási vagy regionális kisebbségekre jellemző, céljak között identitásuk és nyelvi jogaik elismertetése, megerősítése, részvételi lehetőségeik megteremtése szerepel. A *politikai autonomizmus* az önszerveződés egy magasabb fokán álló közösségekre jellemző, amelyek valaha többséget alkottak egy államalakulaton belül, vagy jelenleg is többséget alkotnak egy szomszédos államban, esetleg régóta egy soknemzetiségű állam szervezett egységét alkotják. A fennálló államkereteken belüli *területi önrendelkezés* megteremtése, az állam föderalizálása vagy konföderális struktúrába szervezése a jól szervezett, tömbben és regionális többségben élő etnikai csoportok sajátja. Ha ezek a törekvések átlélik a jelenlegi államhatárokat, s egy önálló állam létrehozására/visszaállítására irányulnak, akkor a *szeperatizmus* típusába sorolhatók. A szeperatizmus nemcsak egy új állam létrehozására, hanem egy másik államhoz való csatlakozásra is irányulhat, ez esetben azonban már az *irredentizmus* típusába tartozik az adott törekvés, amit gyakran a területet befogadni készülő állam is támogat.

Bugajski tipológiája, s maguk a kialakított kategóriák, típusok is kétségtelesen beleillenek a nyugat-európai osztályozások sorába. Ezek a tipológiák ugyanis – a fentihez hasonlóan – az etnoregionális törekvéseket általában kulturális és területi vonatkozású célokra bontják, a területi típuson belül pedig gyakran megkülönböztetik az államon belüli és határokon átnyúló elképzeléseket (Coackley, 2003; De Winter, 1998; Gómez-Reino Cachafeiro et al., 2006; Ishiyama–Breuning, 1998; Jenne, 2008; Keating, 1996; Mikesell–Murphy, 1991; Rudolph–Thompson, 1985; Seiler, 2005; Snyder, 1982; Wolff, 2004). A szakirodalomban fellelhető tipológiák között az alkalmazott megközelítések és a kialakított kategóriák szerint természetesen jelentős különbségek fedezhetők fel (a meghatározóbb munkák áttekintését ld. Székely, 2014: 91.).

Dandoy (2010) a korábbi osztályozások tapasztalatait feldolgozva alakította ki saját tipológiáját. Elemzésében az etnoregionális pártokat három fő kategóriába sorolta, amelyek különböző kihívások elé állítják környezetüket. A protekcionista pártok a kulturális autonómia és a politikai képviselet kérdéseivel kapcsolatos célokat fogalmazzák meg, azaz közösségük elismeréséért, a diszkrimináció megszüntetéséért, jogaik biztosításáért, esetleg kiszélesítéséért (*konzervatív*), vagy a közösség parlamenti képviseletéért, a választási rendszer megváltoztatásáért (*részvételi*) küzdenek. A decentralista pártok az adott államon belül fogalmazzák meg területi igényeiket, törekvéseik a vertikális hatalommegosztás átalakítására, a belső határok megváltoztatására irányulnak. A nyugat-európai tipológián belül elkülöníthető a kizárólag egy, a közösség által lakott régió öngazgatásáért (*autonomista*), az általános, azaz az ország valamennyi területi egysége számára szélesebb önállóság biztosításáért (*föderalista*) küzdő pártok altípusa, valamint azok a szervezetek, amelyek a szuverenitás letéteményesének a régiót tartják, s maguk kívánják eldönteni, mely

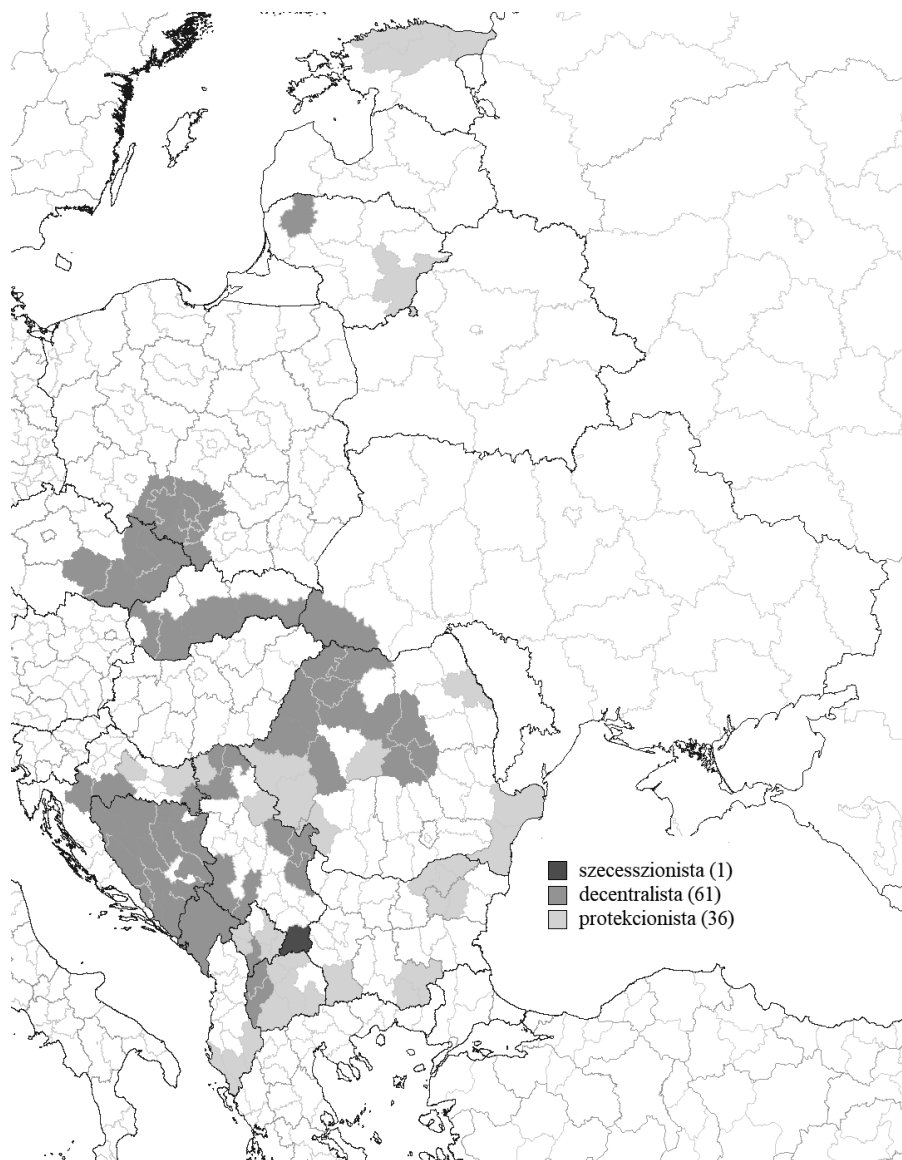
jogosítványokat delegálnak állami szintre (*konföderalista*). A szecesszionista pártok területi igényei túllépnek a jelenlegi államhatárokon, így ezek a követelések már a nemzetközi térben jelentkeznek. A területi igények ezekben az esetekben egy jól körülhatárolt, speciális térségre irányulnak, amelynek tulajdonosát az e típusba tartozó pártok meg kívánják változtatni. Ez megfogalmazódhat önálló állam létrehozásának (*függetlenségi*), egy térség a már meglévő államterületbe integrálásának (*irredenta*), valamint az adott régió egy másik államhoz való csatolásának (*visszacsatlakozó*) igényében.

AZ ETNOREGIONÁLIS PÁRTOK TÍPUSAI KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A kutatás során áttekintett pártdokumentumok alapján Kelet-Közép-Európában az etnoregionális pártok következő típusait és altípusait különböztethetjük meg: protekcionista (konzervatív, részvételi), decentralista ([kizárólag] decentralista, regionalista, autonomista, föderalista) és szecesszionista ([vissza]csatlakozó). Az alábbiakban e típusok és altípusok részletesebb bemutatására kerül sor. A szervezetek három alaptípusának földrajzi megoszlását a 2. ábra mutatja.

Protekcionista pártok

A kelet-közép-európai etnoregionális pártok többsége a *protekcionista* (53), és ezen belül a *konzervatív* (44) típusba tartozik. A térségben a demokratizálódás, az állam- és nemzetépítés a nemzeti és etnikai identitások újjáéledésével párhuzamosan zajlott a rendszerváltozás környékén, s ezek időnként érdekellentéteket, konfliktusokat okoztak (Gherghina–Jigla, 2011; Jigla, 2007). Jelen tanulmány keretében nincsen mód a térség etnikai közösségei számára biztosított jogok részletes ismertetésére, de nyilvánvaló, hogy az egyes államok között, illetve esetenként az egyes államokon belül lényeges különbségek tapasztalhatók. A konzervatív pártok által képviselt közösségek jellemzően rendezett státusszal, jól körülhatárolt egyéni és/vagy kollektív jogokkal rendelkeznek, de természetesen igyekeznek ezeket fenntartani, s a lehető legnagyobb mértékben kibővíteni (pl. lengyelek Litvániában, horvátok Szerbiában, szerbek Koszovóban). A leggyakrabban felmerülő követelések között szerepel a kisebbségekkel szembeni diszkrimináció megszüntetése, az anyanyelvhasználat kiterjesztése, az anyanyelvi oktatás biztosítása, végül az identitás védelméhez és megőrzéséhez szükséges feltételek biztosítása, bővítése. A térségben, s ezen belül is különösen a Balkánon az etnikai és vallási törésvonalak olykor egybeesnek (jellemzően az albánok, bosnyákok és törökök körében), s ezen esetekben a pártok a kisebbségi jogok bővítésével párhuzamosan a vallásgyakorlás szabadságáért és biztosításáért is síkra szállnak.

2. ábra. *Etnoregionális* pártok elhelyezkedése Kelet-Közép-Európa NUTS 3 régióiban főbb típusaik szerint.

Forrás: pártdokumentumok alapján a szerző szerkesztése

A kelet-közép-európai államok különböző megoldásokat alkalmaznak a kisebbségek politikai képviseletének biztosítására. Juberías (1998) az országokat az etnikai képviseletet ellenző, mellőző, támogató, engedélyező, valamint

az etnicitást a politikai képviselet alapjává tevő államok kategóriájába sorolja. Ma már nincs olyan ország, amely a gyakorlatban tiltaná a etnikai pártok szerveződését, de a választási rendszerek jellegzetességeiben jelentősek az országok közötti különbségek (erről részletesebben lásd Kovács, 2014; Pap, 1999; Schönbaum, 2008). A *részvételi pártok* (9) által képviselt etnoregionális közösségek jellemzően ma is rendelkeznek mandátummal valamely reprezentatív testületben. E szervezetek ezt a politikai képviseletet kívánják megerősíteni a választási rendszer átalakításán, a közösség arányos parlamenti képviseletén (pl. törökök Észak-Macedóniában), vagy a közösség számára biztosított parlamenti, regionális és helyi testületi helyek számának növelésén keresztül.

Decentralista pártok

A decentralista párttípusba tartozó kelet-közép-európai politikai szervezetek valamennyien a fenti, etnikai jogokon túlmutató területi öngazgatás megteremtésére törekszenek. A típuson belül ugyan elkülöníthetők altípusok, ám a politikai szervezetek céljai közötti különbségeket elsősorban az adott állam történeti hagyománya, területi struktúrája, az EU elveinek érvényesülése határozza meg, illetve az, hogy az etnoregionális szervezetek mennyire integrálódtak a politikai- és pártrendszerbe, s mennyire törekednek pragmatikus, a többségi társadalom számára is elfogadható megoldások megfogalmazására.

Az első altípust alkotó (kizárólag) *decentralista* (11) pártok nem törekszenek az államhatalmi rendszer radikális átalakítására, bár többnyire elégedetlenek a jelenlegi területi struktúrával, így a decentralizációra vonatkozó követeléseik területi reformok és belső határkorrekciók révén valósulhatnak meg. Az ebbe az altípusba tartozó pártok törekvéseiket gyakran az Európai Unió alapelvei mentén határozzák meg, a radikálisnak hangzó területi autonómia helyett decentralizációt, szubszidiaritást hangsúlyozva. E szervezetek többnyire a párt- és politikai rendszer integráns részei, parlamenti képviselettel, olykor kormányzati pozíciókkal is rendelkeznek. A helyzetüknek megfelelően, s koalíciós potenciáljuk fenntartása érdekében kifejezetten érdekeltek a mérsékelt politizálásban, a területi igények óvatos és megfontolt követelésében.

Noha a regionalizáció is egyfajta decentralizáció, mivel a területi egységeknek alkotmányos státuszt biztosít, stabilabb és nehezebben megváltoztatható helyzetet teremt annál. Ha ezt a szempontot is figyelembe vesszük, a decentralista típuson belül elkülöníthető a *regionalista* pártok (12) altípusa. Ezen pártok egy része az állam területi felosztását a természetes, történelmi, gazdasági és kulturális határok alapján kívánja átszervezni (gyakorlatilag a rendszerváltozás óta valamennyi szlovákiai magyar párt), míg más részük a regionalizációt egyfajta modernizációs reformként hirdeti, akár aszimmetrikus formában is (az

Erdélyi Magyar Szövetségben egyesült EMNP és MPP). A pártok joggal számítanak arra, hogy a regionalizációt könnyebb elfogadtatni a társadalom egészével, hiszen a területi autonómiával összevetve kevésbé tűnik az állam területi integritását veszélyeztető megoldásnak.

Az *autonomista* pártok (9) csak a saját régiójuk önállóságának megteremtésére koncentrálnak, s nem törekszenek arra, hogy követeléseiket a többségi társadalom számára elfogadható formába öntsék. Egyes pártok olyan, az etnoregionális közösség által lakott történelmi régióknak (Szandzsák, Felső-Szilézia) követelnek autonómiát, amely korábban már rendelkezett különleges státusszal. Más pártok egy területi autonómiával (esetenként már) rendelkező, jellemzően többnemzetiségű régió (Vajdaság, Kárpátalja) belül egy kisebb, önigazgatással bíró területi egység létrehozását kívánják elérni.

Kelet-Közép-Európában kevés föderális törekvés van. Ennek oka a térségben korábban létező államszövetségek kudarca, a föderációk békés (Csehszlovákia, Szovjetunió) vagy fegyveres úton (Jugoszlávia) történt felbomlása. A föderalizmus – államszervezeti hagyományok híján is – a békés együtt- vagy egymás mellett élés garanciája lehet a többnemzetiségű államokban vagy oszloposodott társadalmakban. A régióban jelenleg csak Bosznia-Hercegovina rendelkezik föderális struktúrával, de a nem szervesen kialakult államalakulat jelenleg is bizonytalan lábakon áll. A többségében a *föderalista* pártok (7) közé sorolható horvát pártok egy harmadik, a horvát entitás létrehozásával kívánják az államot átalakítani. Emellett föderális törekvésekkel találkozhatunk a térség történelmi (Morvaország) vagy többnemzetiségű (Kárpátalja), az állam többi részétől tartósan különfejlődött régióiban működő etnoregionális szervezeteknél.

Szecesszionista pártok

A szecesszionista párttípus kvázi hiánya szintén a közelmúlt etnikai konfliktusaira és háborúira vezethető vissza. A föderációk felbomlása következtében számos etnikai közösség és nemzet létrehozta saját, önálló államát, így a függetlenségi törekvések Kelet-Közép-Európában – legalábbis átmenetileg – eltűntek. Természetesen az új államhatárok kialakításával, vagy azok béketárgyalásokon történő megállapításával és meghatározásával új közösségek kerültek kisebbségi helyzetbe. Az ezzel való elégedetlenség határkiigazítási követelések formájában jelen van a térségben, de csak minimális mértékben. A vizsgált pártdokumentumok alapján (ne feledjük: a radikális célok rögzítése akár alkotmányos akadályokba is ütközhet) a vizsgált pártok közül csak egy szerbiai szervezetet (Albán Demokratikus Párt, PDSH) lehetett a *(vissza)csatlakozó* altípusba sorolni.

ÖSSZEZÉS

A tanulmány a kelet-közép-európai térség etnoregionális pártjainak tipológiáját ismertette. Minden ilyen kísérlet, elemzés csak egy pillanatképet rögzíthet, hiszen – mint azt Bugajski (1994) és Schrijver (2006) is hangsúlyozza – a szervezetek céljai folyamatosan változ(hat)nak, a törekvések más szintre, az etnikai politizálás új szakaszába lép(het)nek. A változás egyik eredője lehet az állam és a politikai rendszer egyéb tényezőinek reakciója, ami vagy erősítheti, vagy gyengítheti az etnoregionális pártok törekvéseit, szerepét és lehetőségeit (Urwin, 1982). Az etnikai vagy etnoregionális követelésekre adott állami válaszok skálája az ignorálástól kezdve a különböző korlátozó megoldásokon keresztül az engedmények széles spektrumáig terjedhet – az állami reakciók ezen formáit elemzi Juberías (1998, 2000) a választási rendszereken keresztül. Tapasztalatok szerint a konfliktusok tárgyalásos rendezése, az intézményi átszervezések, illetve politikai koalíciók kialakítása átmenetileg a törekvések mérséklődésének irányába hathatnak (Gadjanova, 2015).

Noha a vizsgálat nem az etnikai, hanem a tömbben élő közösségeket képviselő etnoregionális pártok törekvéseinek elemzésére irányult, mégsem a területi jellegű követelések dominálnak. Mindez arra utal, hogy az egyéni és kollektív kisebbségi jogok – identitás elismerése, diszkriminációmentesség, nyelvhasználat, képviselői lehetőségének biztosítása – területén még bőven van tennivaló Kelet-Közép-Európában. Az államhatárokat tiszteletben tartó területi követelések mind besorolhatóak a területi autonómia fogalma alá; a decentralista, regionalista, autonomista és föderalista altípusok között több a hasonlóság, mint a különbség, az eltérésekben meghatározóak az államszerkezeti hagyományok, az adott régió történelmi, állami múltja, különutas fejlődése stb. Szecesszionista törekvések – legalábbis programszinten, deklaratív megfogalmazva – gyakorlatilag nincsenek a térségben, holott egyéb forrásokból – szakirodalom, sajtóhírek – tudható, hogy léteznek határkorrekciós elképzelések, tervek. A Balkán törekeny stabilitására Bosznia-Hercegovina, a térségben több állam által el nem ismert Koszovó, s az önálló népként megkérdőjelezett montenegróiak példája is rámutat. Az ukrajnai háború, s ezen belül is az Oroszország agressziójának egyik alapjául szolgáló kisebbségvédelmi indokok könnyen válhatnak egyes térségbeli mozgalmak radikalizálódásának katalizátorává.

Kétségtelen, hogy a kelet-közép-európai etnoregionális pártok gyökere, útja, perspektívája és érdekérvényesítő ereje eltér a nyugat-európai pártokétól, s e téren radikális változások egyhamar nem várhatóak. A tanulmányban ismertetett tipológia, s az imént megfogalmazott okok alapján azonban indokolt nyomon követni a kelet-közép-európai etnoregionális pártok törekvéseit, illetve ezek változásait. A szakirodalomban bőségesen fellelhető eset- és or-

szágtanulmányok, egy-egy etnikai közösségre (pl. külhoni magyarok) fókuszáló vizsgálatok mellett érdemes nyitni az átfogó elemzések irányába, lehetőséget nyújtva ezzel a kelet-közép-európai jellemzők szintetizálására, a nyugat-európai jellegzetességekkel való összevetésre.

FÜGGELÉK

A kelet-közép-európai tipológiába sorolt etnoregionális pártok típusonként

	képviselet etnoregionális közösség	etnoregionális közösség pártja
Protekcionista pártok		
konzervatív		
Albánia	görög	Nemzeti Görög Kisebbség a Jövőért
Albánia	macedón	Macedón Szövetség az Európai Integrációért
Bosznia-Hercegovina	szerb	Demokratikus Haladás Pártja
Bosznia-Hercegovina	szerb	Demokratikus Nemzeti Szövetség
Bosznia-Hercegovina	szerb	Független Szociáldemokraták Szövetsége
Bulgária	macedón	Egyesült Macedón Szervezet Iinden Pirin
Bulgária	török	Mozgalom a Jogokért és Szabadságokért
Észak-Macedónia	albán	Alternatíva
Észak-Macedónia	albán	Integrációs Demokratikus Unió
Észak-Macedónia	bosnyák	Bosnyák Demokratikus Szövetség
Észak-Macedónia	török	Török Akciópárt
Észak-Macedónia	török	Török Demokrata Párt
Észtország	orosz	Észtországi Egyesült Balpárt
Horvátország	cseh	Csehek Szövetsége a Horvát Köz társaságban
Horvátország	magyar	Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége
Horvátország	szlovák	Szlovákok Szövetsége
Koszovó	askáli	Mozgalom az Integrációért
Koszovó	egyiptomi	Egyiptomi Liberális Párt

	képviselet etnoregionális közösség	etnoregionális közösség pártja
Koszovó	egyiptomi	Koszovói Új Demokratikus Kezdeményezés
Koszovó	gorán	Gora Polgári Kezdeményezés
Koszovó	szerb	Szerb Lista
Koszovó	török	Koszovói Török Demokratikus Párt
Litvánia	lengyel	Litvániai Lengyelek Választási Akciója – Keresztény Családok Szövetsége
Litvánia	orosz	Litvániai Orosz Unió
Montenegró	szerb	Montenegrói Demokratikus Nemzeti Párt
Románia	cseh, szlovák	Romániai Csehek és Szlovákok Demokratikus Szövetsége
Románia	görög	Romániai Hellén Unió
Románia	horvát	Romániai Horvátok Uniója
Románia	macedón	Romániai Macedónok Egyesülete
Románia	német	Romániai Német Demokrata Fórum
Románia	orosz-lipovánok	Romániai Lipován Oroszok Közössége
Románia	ruszin	Romániai Ruszinok Kulturális Uniója
Románia	szerb	Romániai Szerbek Szövetsége
Románia	tatár	Romániai Türk-Muszlim Tatárok Demokratikus Uniója
Románia	török	Romániai Demokratikus Török Unió
Szerbia	bosnyák	Bosnyák Néppárt
Szerbia	bosnyák	Szandzsák Demokratikus Párt
Szerbia	horvát	Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetsége
Szerbia	magyar	Republikanska Stranka – A Republikánus párt
Szerbia	montenegrói	Montenegrói Párt
Szerbia	ruszin	Együtt Vajdaságért
Szerbia	szlovák	Zöld Párt
Szerbia	vlach	Vlach Nemzeti Párt

	képviseelt etnoregionális közösség	etnoregionális közösség pártja
részvételi		
Szerbia	bunyevác	Bácskai Bunyevácok Szövetsége
Horvátország	szerb	Dunai Szerbek Pártja
Montenegró	horvát	Horvát Polgári Kezdeményezés
Montenegró	szerb	Új Szerb Demokrácia
Észak-Macedónia	szerb	Szerbek Demokratikus Pártja Macedóniában
Észak-Macedónia	török	Török Nemzeti Összetartozás Mozgalom
Montenegró	albán	Új Demokratikus Erő
Észak-Macedónia	albán	Szövetség az Albánokért
Bosznia-Hercegovina	horvát	Bosznia és Hercegovinai Horvát Parasztpárt

Decentralista pártok

(kizárólag) decentralista

Bosznia-Hercegovina	bosnyák	Bosznia-Hercegovináért Párt
Bosznia-Hercegovina	bosnyák	Demokratikus Akció Mozgalma
Bosznia-Hercegovina	bosnyák	Demokratikus Akció Pártja
Bosznia-Hercegovina	szerb	Egyesült Szerbia
Bosznia-Hercegovina	szerb	Szerb Demokrata Párt
Észak-Macedónia	albán	Besa Mozgalom
Észak-Macedónia	albán	Nemzeti Demokratikus Újjászületés
Horvátország	szerb	Független Demokratikus Szerb Párt
Koszovó	bosnyák	Szociáldemokrata Szövetség
Szerbia	albán	Változás Alternatívája/Alternatíva a Változásért
Szerbia	bosnyák	Bosnyák Nemzeti Párt

regionalista

Lengyelország	német	Opole–Sziléziai Németek Társadalmi és Kulturális Társasága
Montenegró	bosnyák	Bosnyák Párt
Montenegró	bosnyák	Igazság és Megbékélés Pártja
Románia	magyar	Erdélyi Magyar Néppárt*

	képviselet etnoregionális közösség	etnoregionális közösség pártja
Románia	magyar	Magyar Polgári Párt*
Szerbia	bosnyák	Igazság és Megbékélés Pártja
Szerbia	bosnyák	Szandzsák Demokratikus Akció Pártja
Szerbia	bosnyák	Szandzsák Nemzeti Párt
Szerbia	vlach	Vlach Párt
Szlovákia	magyar	Mad'arská krest'anskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség
Szlovákia	magyar	Magyar Fórum
Szlovákia	magyar	Szövetség – Aliancia
autonomista		
Lengyelország	sziléziai	Sziléziaiak Együtt
Litvánia	szamogit	Szamogit Párt
Románia	magyar	Romániai Magyar Demokrata Szövetség
Szerbia	bosnyák	Bosnyák Demokratikus Unió
Szerbia	bosnyák	Szandzsákért Párt
Szerbia	magyar	Magyar Mozgalom – Mađarski pokret Egyesület
Szerbia	magyar	Vajdasági Magyar Szövetség
Szerbia	magyar	Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége
Ukrajna	magyar	Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség
föderalista		
Bosznia-Hercegovina	horvát	Bosznia és Hercegovina Horvát Demokratikus Szövetség
Bosznia-Hercegovina	horvát	Bosznia és Hercegovinai Jogok Horvát Pártja
Bosznia-Hercegovina	horvát	Horvát Demokratikus Unió 1990
Bosznia-Hercegovina	horvát	Horvát Köztársasági Párt
Cseh Köztársaság	morva	Morva Föld Mozgalom
Cseh Köztársaság	morva	Morvák
Ukrajna	magyar	Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

	képviselet etnoregionális közösség	etnoregionális közösség pártja
Szecesszionista pártok		
(vissza)csatlakozó		
Szerbia	albán	Albán Demokrata Párt

Forrás: saját szerkesztés

* Az Erdélyi Magyar Néppárt és a Magyar Polgári Párt, amelyek azóta egyesültek az Erdélyi Magyar Szövetségben, itt még önállóan szerepelnek. Az új párt dokumentumai még nem állnak rendelkezésre.

JEGYZETEK

- ¹ Az ideológia mellett azonban meghatározó tényező lehet (releváns esetben) az anyaországgal, illetve az ott működő pártokkal való kapcsolat/szövetség is, amelyek predesztinálják az etnoregionális szervezet európai pártválasztását (Waterbury, 2016).
- ² A szakirodalom az európai nagyrégiók elnevezésére eltérő megközelítéseken alapuló kifejezéseket használ. A térszerkezeti modelleket, a kontinens felosztásának és a részek megnevezésének sokszínűségét részletesen tárgyalja Probáld és Szabó (2005). Jelen tanulmány (és kutatás) a Kelet-Közép-Európa-fogalmat használja, s a következő államokat sorolja e térségbe: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Cseh Köztársaság, Észak-Macedónia, Észtország, Horvátország, Koszovó, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Montenegró, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna.
- ³ Noha Magyarországon jelentős a nemzetiségek száma és aránya (2011-ben a kettős identitásjelölés bevezetésével 768 735 fő, 7,74 százalék), s vannak jelentősebb nemzetiségi közösséggel rendelkező térségek is, ezek szétszórtsága miatt hazánkban nem sikerült valódi etnoregionális közösségeket lehatárolni.
- ⁴ Lettországból szervezetlen a lengyel közösség, míg Szlovéniában az olasz és a magyar közösség alkotmányos helyzete és a választási rendszer sajátosságai miatt nincs rákényszerülve politikai párt létrehozására.

IRODALOM

- Bakk Miklós–Székely István Gergő (2012): Egy regionalista vegyes párt esélyeiről Erdélyben. *Magyar Kisebbség*, Vol. 17, No. 1–2, 7–50.
- Berend T. Iván–Ránki György (1982): *The European Periphery and Industrialization, 1780–1914*. New York, Cambridge University Press, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Bibó István ([1946] 2016): A kelet-európai kisállamok nyomorúsága. In: Dénes Iván Zoltán (ed.): *Bibó István összegyűjtött írásai 1. Az európai politikai fejlődés értelme*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 824–891.

- Bochsler, Daniel (2006): Electoral Engineering and Inclusion of Ethnic Groups. Ethnic Minorities in Parliaments of Central and Eastern European Countries. *SSEES Postgraduate Conference London*. London, February 2006.
- Brusis, Michael (2015): The European Union and Interethnic Power-sharing Arrangements in Accession Countries. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*. Vol. 14, No. 4, 60–78.
- Brubaker, Rogers (1995): National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe. *Daedalus*. Vol. 124, No. 2, 107–132. <https://doi.org/10.5771/9783845211817-132>
- Bugajski, Janusz (1994): *Ethnic politics in Eastern Europe. A guide to Nationality Policies, Organizations and Parties*. New York–London, M. E. Sharpe.
- Chandra, Kanchan–Metz, Daniel (2002): A New Cross-National Database on Ethnic Parties. *Annual Meeting of the Midwestern Political Science Association*, Vol. 25, No. 2, 99–119. Chicago, Midwestern Political Science Association.
- Chandra, Kanchan (2011): What is an ethnic party? *Party Politics*, Vol. 17, No. 2, 151–169. <https://doi.org/10.1177/1354068810391153>
- Coackley, John (2003): Introduction. The challenge. In: Coackley, John (ed.): *The Territorial Management of Ethnic Conflict*. London, Frank Cass. 1–22.
- Dandoy, Régis (2010): Ethno-regionalist parties in Europe: a typology. *Perspectives on Federalism*, Vol. 2, No. 2, 194–220.
- Deutsch, Karl W. (1966): *Nationalism and Social Communication*. Cambridge, MIT Press.
- De Winter, Lieven (1998): Conclusion. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of Ethnoregionalist Parties. In: De Winter, Lieven and Türsan, Huri (eds.): *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, Routledge–ECPR Studies in European Political Science. 204–247. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107050631.010>
- De Winter, Lieven (2001): *The Impact of European Integration on Ethnoregionalist Parties*. Working Paper No. 195. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- Enyedí Zsolt–Körösenyi András (2001): *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, Osiris.
- Gadjanova, Elena (2015): Measuring parties' ethnic appeals in democracies. *Party Politics*, Vol. 21, No. 2, 309–327. <https://doi.org/10.1177/1354068812472586>
- Gherghina, Sergiu–Jigla, George (2011): Explaining Ethnic Mobilisation in Post-Communist Countries. *Europe-Asia Studies*, Vol. 63, No. 1, 49–76. <https://doi.org/10.1080/09668136.2011.534302>
- Gombár Csaba (1994): Társadalomszemléletünk etnicizálódása. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 3, No. 4, 78–115.
- Gómez-Reino Cachafeiro, Margarita–De Winter, Lieven–Lynch, Peter (2006): Conclusion: The Future Study of Autonomist and Regionalist Parties. In: De Winter, Lieven–Gomez-Reino Cachafeiro, Margarita–Lynch, Peter (eds.): *Autonomist parties in Europe*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials. 247–270.
- Gunther, Richard–Diamond, Larry (2003): Species of Political Parties. A New Typology. *Party Politics*, Vol. 9, No. 2, 167–199. <https://doi.org/10.1177/13540688030092003>
- Hajdú Zoltán (2008): A Kárpát-medence államosodási folyamatainak változásai és történeti földrajzi elemzésük. *Korall*, Vol. 9, No. 1, 75–100.

- Halász Iván (2014): *A közép-európai alkotmányok születése és identitása (1989–2012)*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar.
- Hepburn Eve (2009): Introduction: Re-conceptualizing Sub-state Mobilization. *Regional & Federal Studies*, Vol. 19, No. 4–5, 477–499. <https://doi.org/10.1080/13597560903310204>
- Horowitz, Donald L. (1985): *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley, CA, University of California Press.
- Ishiyama, John T.–Breuning, Marijke (1998): *Ethnopolitics in the New Europe*. Boulder, CO, Lynne Rienner. <https://doi.org/10.1515/9781685851736>
- Jenne Erin K. (2007): *Ethnic Bargaining: The Paradox of Minority Empowerment*. Ithaca, Cornell University Press.
- Jiglău, George (2007): *A comparative study on the formation and success of ethnic parties in post-communist states*. MA dolgozat. Budapest, Central European University.
- Juberías, Carlos Flores (1998): Választási törvényhozás és etnikai kisebbségek Kelet-Európában. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 7, No. 2, 61–92.
- Juberías, Carlos Flores (2000): Post-Communist Electoral Systems and National Minorities: A Dilemma in Five Paradigms. In: Stein, Jonathan (ed.): *The Politics of National Minority Participation in Post-communist Societies: State-building, Democracy and Ethnic Mobilization: State-building, Democracy and Ethnic Mobilization* (1st ed.). New York, Routledge, 31–62.
- Kapitány Balázs (2015): Külhoni magyar közösségek. In: Monostori Judit–Őri Péter–Spéder Zsolt (eds.): *Demográfiai portré 2015*. Budapest, KSH NKI, 227–240.
- Keating, Michael (1996): *Nations against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia, and Scotland*. London, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230374348>
- Kovács Péter (2014): A kisebbségek parlamenti képviselete – nemzetközi kitekintésben. *Kisebbség-kutatás*, Vol. 23, No. 1, 15–29.
- Lipset, Seymour M.–Rokkan, Stein (1967): Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, Seymour M.–Rokkan, Stein (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York, Free Press, 1–64.
- Mair, Peter–Mudde, Cas (1998): The Party Family and its Study. *Annual Review of Political Science*, Vol. 1, No. 1, 211–229. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.1.1.211>
- Massetti, Emanuele–Schakel, Arjan H. (2020): Regionalist Parties and the European Union. In: Laursen, Finn (ed.): *The Oxford Encyclopedia of European Union Politics*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1983>
- Mikesell, Marvin W.–Murphy, Alexander B. (1991): A framework for Comparative Study of Minority-Group Aspirations. *Annals of the Association of American Geographers*. Vol. 81, No. 5, 581–604.
- Miodownik, Dan–Cartrite, Britt (2006): Demarcating Political Space: Territoriality and the Ethnoregional Party Family. *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 12, No. 1, 53–82. <https://doi.org/10.1080/13537110500503869>
- Müller-Rommel, Ferdinand (1998): Ethnoregionalist Parties in Western Europe. Theoretical Considerations and Framework of Analysis. In: De Winter, Lieven and Türsan, Huri (eds.): *Regionalist Parties in Western Europe*. London–New York, Routledge–ECPR Studies in European Political Science. 17–27.

- Mysliwiec, Małgorzata (2016): About the necessity of scientific research concerning regional and ethnoregional parties in Central and Eastern Europe. *Political Preferences*, Vol. 6, No. 2, 153–163.
- Nakai, Ryo (2012): The Success and Failure of Ethnic Parties in New Democracies: Cross-National and Intertemporal Analysis of Post-Communist Europe. In: *World Congress of International Political Science Association*. Santiago, International Political Science Association. July, 2009.
- Olzak, Suzan (1983): Contemporary Ethnic Mobilization. *Annual Review of Sociology*, Vol. 9, No. 1, 355–374. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.09.080183.002035>
- Pap András László (1999): Az etnicitás, mint a politikai képviselő alapja. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 8, No. 4, 22–48.
- Pók Attila (2015): A marxizmus a posztkommunizmusra közép-európai történetírásokban. *Történelmi Szemle*, Vol. 57, No. 3, 471–485.
- Probáld Ferenc–Szabó Pál (2005): Európa térszerkezetének modelljei. In: Dövényi Zoltán–Schweitzer Ferenc (eds.): *A földrajz dimenziói*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 159–170.
- Raos, Višeslav (2011): Regionalist Parties in the European Union: A Force to Be Reckoned With? *Croatian International Relations Review*, Vol. 7, No. 64, 45–55.
- Rokkan, Stein (1970): *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of Political Development*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein–Urwin, Derek (1982): Introduction: Centres and Peripheries in Western Europe. In: Rokkan, Stein–Urwin, Derek (eds.): *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*. London, Sage, 1–17.
- Rudolph, Joseph R. (2006): *Politics and Ethnicity. A Comparative Study*. New York–Houndmills, Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781403983572>
- Rudolph, Joseph R.–Thompson, Robert J. (1985): Ethnoterritorial Movements and the Policy Process: Accommodating Nationalist Demands in the Developed World. *Comparative Politics*, Vol. 17, No. 3, 291–311. <https://doi.org/10.2307/421890>
- Salat Levente–Székely István Gergő (2018): Az etnikai párt fogalma. In: Fedinec Csilla–Szarka László–Vizi Balázs (eds.): *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában 1989–2014*. Budapest, MTA TK Kisebbségkutató Intézet – MTA BTK Történettudományi Intézet – Gondolat Kiadó, 25–78.
- Sartori, Giovanni (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Schönbaum Attila (2008): Nemzeti és etnikai kisebbségek parlamenti képviselői Európában – Egy dolgozat hipotézisei. *Kisebbségkutatás*, Vol. 17, No. 1.
- Schrijver, Frans J. (2006): *Regionalism after Regionalization*. Amsterdam, Amsterdam University Press. <https://www.aup.nl/en/book/9789056294281/regionalism-after-regionalisation>
- Seiler, Daniel-Louis (1982): *La politique comparée*. Paris, Arman Colin.
- Seiler, Daniel-Louis (1985): De la classification des partis politiques. *Res Publica*, Vol. 27, No. 1, 59–86. <https://doi.org/10.5553/RP/048647001985027001059>
- Seiler, Daniel-Louis (2005): Défendre la périphérie. In: Delwit, Pascal (ed.): *Les partis régionalistes en Europe. Des acteurs en développement?* Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 21–50.
- Snyder, Louis L. (1982): *Global Mini-Nationalisms. Autonomy and Independence*. London, Greenwood Press.

- Strmiska, Maxmilián (2002): A study on conceptualisation of (ethno)regional parties. *Stredoevropské politické studie – Central European Political Studies Review*, Vol. 4, No. 2–3.
- Szász Alpár Zoltán (2006): A magyar kisebbséget képviselő pártok választási sikeressége (1990–2004). *Erdélyi Múzeum*, 68. kötet, 1-2. füzet, 14–52.
- Székely, István Gergő (2014): *Dynamics of Party Politics, Electoral Competition and Cooperation within the Hungarian Minorities of Romania, Serbia and Slovakia*. PhD disszertáció. Budapest, Central European University.
- Székely, István Gergő–Horváth, István (2014): Diversity recognition and minority representation in Central and Southeast Europe: a comparative analysis. *Nationalities Papers*, Vol. 42, No. 3, 426–448. <https://doi.org/10.1080/00905992.2014.916660>
- Szócsik, Edina–Zuber Christina Isabel (2012a): Ethnicity, Territory, and Party Competition. Toward a Unified Approach. *ECPR Joint Sessions of Workshops*. Antwerp, Belgium, 10–15 April, 2012.
- Szócsik, Edina–Zuber Christina Isabel (2012b): EPAC – A New Dataset on Ethnonationalism in Party Competition in 22 European Democracies. *Party Politics*, Vol. 21, No. 1, 153–160. <https://doi.org/10.1177/1354068812462927>
- Szűcs Jenő (1981): Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Történelmi Szemle*, Vol. 24, No. 3, 313–359.
- Türsan, Huri (1998): Introduction. Ethnoregionalist parties as ethnic entrepreneurs. In: De Winter, Lieven–Türsan, Huri (eds.) *Regionalist parties in Western Europe*. London–New York, Routledge–ECPR Studies in European Political Science, 1–16.
- Urwin, Derek (1982): Conclusion: Perspectives on Conditions of Regional Protest and Accommodation. In: Rokkan, Stein–Urwin, D. (eds.): *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*. London, Sage, 425–436.
- Van Houten, Pieter (2007): Regionalist Challenges to European States: A Quantitative Assessment. *Ethnopolitics*, Vol. 6, No. 4, 545–568. <https://doi.org/10.1080/17449050701607648>
- Vizi Balázs (2013): *Európai kaleidoszkóp. Az Európai Unió és a kisebbségek*. Budapest, L'Harmattan.
- Von Beyme, Klaus (1985): *Political Parties in Western Democracies*. New York, St. Martin's Press.
- Von Beyme, Klaus (1996): Parties and Party Systems in Eastern Europe. In: *Transition to Democracy in Eastern Europe. Advances in Political Science: An International Series*. London, Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230374331_8
- Waterbury, Myra A. (2016): National Minorities and Intra-Ethnic Coordination in the European Parliament: Evidence from Central and Eastern Europe. *Europe-Asia Studies*, Vol. 68, No. 3, 391–408. <https://doi.org/10.1080/09668136.2016.1148663>
- Weber, Max ([1921]1992). *Gazdaság és társadalom: a megértő szociológia alapvonalai*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Wolff, Stefan (2004): Managing and Settling Ethnic Conflicts. In: Schneckener, Ulrich and Wolff, Stefan (eds.): *Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa, and Asia*. London, Palgrave Macmillan, 1–17. https://doi.org/10.1007/978-1-137-07814-8_1
- Zamfira, Andreea (2015): Methodological limitations in studying the effect of (inter)ethnicity on voting behaviour, with examples from Bulgaria, Romania, and Slovakia. *Erkunde*, Vol. 69, No. 2, 161–173. <https://doi.org/10.3112/erkunde.2015.02.06>